

*Дьомкін Петро Олексійович, кандидат історичних наук, доцент,
Київський національний університет будівництва і архітектури*
**ДУХОВНО-КУЛЬТУРНІ ВИМІРИ РЕГІОНАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ
В УКРАЇНІ: ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ**

Збройна агресія Росії проти України, анексія Криму, проголошення ДНР і ЛНР, з одного боку, переконують, що метою російської влади є остаточне знищення України як нації, як держави, як суб'єкта міжнародного права, як геополітичної реальності, а з іншого – оголилися загнані всередину політичні, соціальні, регіональні, культурні та морально-духовні проблеми, які позначилися конфронтаційним розколом українського суспільства. У зв'язку з цим особливу актуальність набуває проблема національної безпеки, сучасне розуміння якої виключає статичний підхід, а передбачає широкий погляд на неї і охоплює не лише військові, політичні, соціально-економічні, проблеми консолідації суспільства, демократії і стабілізації держави, формування дружніх міжнародних стосунків, а й духовно-моральний аспект, тому що інтелект, рівень науки, культури і освіти завжди були й залишаються однією з фундаментальних основ безпеки всякої країни. Цілком очевидно, що без людини, її інтелекту, культури життєдіяльності саме поняття безпеки втрачає сенс. Саме в духовно-культурній сфері знаходять відображення почуття і настрої людей, їх уявлення й поняття як про повсякденне життя, так і про глибинні основи буття. Тут усвідомлюються інтереси класів, соціальних груп, націй, формується психологія, ідейне життя, суспільна свідомість та її форми – філософія, мистецтво, культура, політика, наука, релігія, правові й моральні норми. Духовність відображає якісний стан суспільства в цілому й організацію всієї системи взаємовідносин. Відносини суспільства і особистості, суспільства і держави, держави і людини – праця, здоров'я, побут, дозвілля – також тісно пов'язані з духовною-культурною сферою.

В чому полягають соціальні загрози й небезпеки в духовній-культурній сфері в наші дні? Який характер духовно-моральних загроз і небезпек та їх джерело? Виходячи з того, що духовне життя людини поєднує два компоненти – чуттєвий і раціональний світ, який підкоряється специфічним законам розвитку і саморегуляції. Цей світ не тільки відображає матеріальний світ, а й творить його, фантазує, мріє, освічує, визначає шляхи еволюції і захищає його, перебуваючи в процесі безперервного й суперечливого становлення і оновлення. Враховуючи це, слід зазначити, що духовно-культурна сфера має об'ємну динамічну структуру з відповідними аспектами, пріоритетами і компонентами. Сьогодні центр тяжіння у цій сфері переноситься на інтереси людини, на розвиток її творчого потенціалу, на формування патріота і громадянина, на захист його прав і свобод, на захист загальнонаціональних, державних і загальнолюдських духовних цінностей, на потреби громадянського суспільства, його виживання, функціонування і динамічний розвиток.

В духовно-культурній сфері розвиненість громадянського суспільства визначається: свободою думки, слова, совісті, існуванням механізмів для їх

реалізації, для забезпечення можливостей самовираження особистості, її духовного розвитку з метою їх самостійного об'єднання в інтересах розвитку науки, культури, єдності і зміцнення держави.

За роки незалежності України негативні тенденції та деструктивні явища в духовній сфері та в розвитку національної культури – головного атрибута і ознаки нації, визначального державно-консолідуючого чинника – не лише не подолані, а й у деяких своїх виявах набули загрозливішого характеру. Можна погодитися з думкою судді Міжнародного кримінального трибуналу з колишньої Югославії (2002 – 2005 рр.) Володимира Василенка, що «збройна агресія Росії проти України ніколи не мала б місця, якби українська влада здійснювала україноцентричну гуманітарну політику з моменту відновлення державної незалежності України. Саме відсутність такої політики створила підґрунтя для сепаратизму, призвела до зради в лавах міліції, ЗСУ, СБУ, внесло ерозію в єдність суспільства» [1].

Звужується україномовний інформаційний простір; триває мовне зрощення української людності; занепадають українське книгодрукування й періодика; триває вплив талановитої молоді за кордон, а отже – нація, держава інтелектуально знекровлюється, знецінюється соціальний престиж праці учителя, інженера, вченого; так і не набув належного українського змісту шкільний навчально-виховний процес на сході та півдні України; не усунуті причини мовно-культурної регіоналізації – загрози державно-територіальній цілісності. Мовно-культурна сфера країни перенасичена політичними спекуляціями.

Говорячи про духовно-культурні небезпеки, необхідно вказати на «втечу мізків», коли найбільш талановиті й працездатні кадри віддають свої знання й талант іншим державам і закордонним роботодавцям. Участь українців у глобальних міграційних процесах – вражаюча. Українські мігранти становлять близько 20% громадян України (понад 7 млн.) і понад 10% від загальної кількості мігрантів у світі. Серед країн-донорів пострадянського простору Україна продукує найбільше трудових мігрантів. Цей показник особливо тривожний на тлі депопуляції українського етносу – низької народжуваності й високої смертності. Міграційні процеси мають глибокі наслідки, один із найнегативніших – втрата висококваліфікованої робочої сили, передусім наукових кадрів. У зв'язку з цим втрати України становлять понад мільярд доларів США на рік (для довідки: підготовка фахівця з вищою освітою технічного і природничого профілю коштує Україні близько 10 тисяч доларів США, а в розвинених країнах ці затрати більші в 10 разів), таким чином, Україна інвестує свій живий капітал в економіку практично всіх розвинених країн світу [2].

Здійснення того чи іншого різновиду регіональної політики великою мірою залежить від особливостей національного простору і соціокультурної складності та строкатості українського культурного ландшафту. Який є надзвичайно складним і гетерогенним утворенням: із заходу на схід зменшується щільність сільського та зростає – міського населення, зменшується роль

європейських елементів природи і культури, зростає континентальність, індустріальність, русифікованість, сов'єтизованість і маргінальність середовища. Для українського культурного ландшафту властива також екзогенна зональність. Загалом культурний ландшафт України складається з 7–9 великих регіонів, які здебільшого співпадають з історико-культурними землями і включають 16 історико-етнографічних регіонів. Просторова структура українського соціуму зумовлена впливом географічних чинників та різною тривалістю перебування тих чи інших територій у межах сусідніх держав, що й зумовлює феномен регіоналізації. [3].

Отже, Україна складається з низки окремих, визначених через самоназву й власну історичну долю регіонів. Вона поліцентрична, не має єдиного міцного ядра. Низка великих міст, розташованих уздовж кордонів України, конкурують за вплив зі столицею і мають тяжіння до зовнішніх Україні центрів інтеграції. Водночас Україна – це не лише перехрестя торгівельних шляхів і впливів, це перехрестя кордонів великих геополітичних центрів тяжіння (Європа, Євразія, Чорноморський, Балтійський регіони, Північний Кавказ тощо). Головні центри впливу розташовані на географічній периферії, водночас соціокультурна зона займає середину країни та відіграє роль культурно-політичного медіатора.

Така складність культурного ландшафту віддзеркалює головну політичну проблему – збирання і збереження цілісності країни в умовах її політичної та соціокультурної строкатості, що означає складне переплетення зовнішньої, регіональної, культурної і національної політик. Якщо проблема інтеграції країни не буде розв'язана, напрямок інтеграції визначатиме найпотужніший та політично найвпливовіший регіон, що відобразиться і на подальшій зовнішній та національній політиці. Своєрідність культурного ландшафту України визначає також регіональні відмінності в політичних уподобаннях та світоглядних відмінностях громадян. Дана обставина вимагає виваженої та продуманої політики, спрямованої не тільки на подолання регіональних особливостей і взаємопідгонку регіонів, а й створення сприятливих умов для інтеграції українського суспільства шляхом пошуку ціннісно-сміслових перспектив, що мали б стати спільним знаменником, інтегруючи іноді неспівмірні світоглядні відмінності та життєві уклади і особливо гостро ставить питання про мирне співіснування цього соціокультурного та регіонального розмаїття, узгодження конкуруючих за вплив політичних векторів та тенденцій [3].

Для успішної реалізації регіональної політики в Україні конче потрібні визначені базові соціально-культурні потреби суспільства і громадян, модель задоволення цих потреб та ідеологія як інструмент здійснення такої політики. На наш погляд, так звана деідеологізація суспільного буття, закладена в перші роки незалежності є стратегічною помилкою політиків, яка обернулася суттєвою перешкодою консолідації українського соціуму. При цьому мова не повинна йти про конституційну заборону покладання в основу життєдіяльності держави того або іншого різновиду партійної ідеології. Тут необхідно говорити про пониження ролі і значущості у реформуванні українського суспільства і

проведенні регіональної політики національної ідеї. Про яку ще не так давно говорили, що вона в Україні «не спрацювала!» або її до цих пір не визначили.

Ми виходимо з того, що в національній ідеї визначається мета, мотивація й оцінка діяльності нації, суспільна свідомість громадян, їх поведінка, відповідальність за суспільство і державу, правила взаємодії громадян, громадянського суспільства та владної і політичної еліти. Вона є глобальною та всеохоплюючою і реалізується через національні інтереси у внутрішній і зовнішній політиці. Це і стратегія розвитку держави, і політична програма, і економічна та регіональна політика, це єдність духовності і моралі на основі менталітету народу. Як основа консолідації українського суспільства національна ідея не повинна вести до утвердження виключності якогось етносу, а, навпаки, має позитивним чином обґрунтовувати ідею братства та прагнення жити у мирі, добробуті, благополуччі. Тому визначальною засадою національної ідеї і української мрії сьогодні повинна стати територіальна цілісність, мир і злагода в суспільстві, заможне благополуччя всіх громадян України і шляхи його досягнення.

На жаль, практика суспільних трансформацій за роки незалежності привела до конфронтаційного розколу українського суспільства, до процвітання корупції, до суттєвого погіршення умов нормального життя і достатку людини, до значного регресу в сфері духовності, моральності, законності, соціальної захищеності, мотивації діяльності у сфері праці, наростання невдоволення. Якщо в 2012 р. тільки 17% опитаних громадян вважали політичну ситуацію в країні критичною, вибухонебезпечною, то у 2014 р. таких було вже 55% [4 ; 5].

Якщо говорити про визначення базових соціально-культурних та духовних потреб українського суспільства та його громадян як чинників регіонального розвитку, то серед них треба виокреслити наступні.

Перш за все, в умовах формування політичної нації в Україні на перший план виступає необхідність створення дієвої системи народовладдя, тому що успіхи проведення внутрішньої і зовнішньої політики вирішальним чином залежать від дій владної і політичної еліти, котра потреби та інтереси населення трансформує в загальнодержавні та загальнонаціональні інтереси. Практика останніх років свідчить, що до сьогодні не сформована дієва система адекватного вираження та представництва суспільних інтересів більшістю представницьких або суспільно-політичних інститутів України; деформованого характеру набуває представництво суспільних інтересів у Верховній Раді України тому, що потрапивши до парламенту, значна частина депутатів втрачає зв'язок зі своїми виборцями і вважає себе вільними від проголошуваних під час виборчої кампанії гасел і зобов'язань; неадекватно представляють інтереси громадян і політичні партії. Не створено реальних механізмів відповідальності владної і політичної еліти перед суспільством за проголошені чи прийняті нею документи програмного характеру.

Сьогодні для України головною проблемою є консолідація суспільства на засадах демократії, рівності, загальнолюдських цінностей, без якої просто

неможливе досягнення тієї або іншої мети. Враховуючи багатоаспектність та багатовимірність процесу консолідації, ми ведемо мову про її вищу духовну наповненість. В умовах неоголошеної, гібридної війни на Сході України загальною підставою, що може об'єднати всіх громадян держави, є досягнення миру, територіальна цілісність та непорушність кордонів.

Важливим чинником консолідації української політичної нації є соборність України, що передбачає подолання об'єктивно існуючої культурно-історичної різноманітності регіонів країни і досягнення духовної єдності всіх її частин. За даними сучасних соціологічних досліджень найбільш рельєфно відмінності між регіонами України виявляються в геополітичних, етнокультурних та релігійних орієнтаціях.

Одноточасна популярність серед населення України двох геополітичних векторів східнослов'янського об'єднання на чолі з Європейським Союзом і Росією – свідчить про існування амбівалентності їхніх зовнішньополітичних пререференцій.

Питання функціонування мов в українському суспільстві також є певним етнокультурним маркером відмінності між регіонами України [3]. Виразну регіональну специфіку мають та здійснюють суттєву протидію консолідації нації і найбільші церкви України, що є закономірною реалією внаслідок довготривалої розірваності українських земель і української Церкви – вплив УПЦ (МП) поширюється головним чином на Схід та Південь, УПЦ (КП) – Київ та Центр, Римо-, Греко-католицької, автокефальних та протестантських церков – Захід і частково Центр.

Регіональна специфіка України яскраво відображається в ідентифікаційних практиках її населення. Згідно з даними соціологічного моніторингу «Українське суспільство: 1994-2003 рр.» тільки 41,1% респондентів вважали себе, перш за все, громадянами України, тобто менше половини опитаних. Для 32,3% – важливіша регіональна ідентичність: ця група опитаних більше бачить себе «мешканцем села, району чи міста в якому живе», ніж громадянином України. Ще 13,1% опитаних продовжує ідентифікувати себе з Радянським Союзом [6].

Отже, важливе місце в формуванні громадянської та етнічної ідентичності як компонента соціальної самосвідомості українського соціуму повинна займати державна регіональна політика.

Список використаних джерел

1. Як уникнути «гібридної капітуляції»?// День. – 2016. - № 9-10. – 22 – 23 січня. – С. 4 – 5.
2. Шокало О. Інтеграція чи повернення додому?// Дзеркало тижня. – 2005. - № 12. – 2 – 8 квітня.
3. Вишняк Олександр. Історичні регіони України: критерії типологізації, соціокультурні відмінності та політична свідомість.// Соціологія: теорія, методи, маркетинг. - 2015. - № 2. – С. 24 -37.

4. Ручка А. Ціннісна метаморфоза в ментальності громадян України під час надзвичайних подій 2014 року// Українське суспільство: моніторинг соціальних змін. – К.: Ін – т соціології НАНУ, 2014. – Т. 1. – С. 117 -124.

5. Танчер Віктор. Майдан як соціокультурний феномен і ціннісний конфлікт.// Соціологія: теорія, методи, маркетинг. – 2015. - № 4. – С.113 – 118.

6. Український соціум/ Власюк О.С., Крисаченко В.С., Степико М.Т. та ін. / За ред. В.С. Крисаченка. – К.: Знання України, 2005. – С. 77 -89.

*Мальцова Інна Іванівна, кандидат філософських наук,
старший викладач Центру гуманітарної освіти НАН України*

У ПОШУКАХ СУЧАСНОЇ ТЕОРІЇ ІСТОРИЧНОГО ПІЗНАННЯ

Дефіцит теорії та певних сталих теоретичних принципів в сфері сучасного історичного пізнання цілком зрозумілий в ситуації відходу від старих теорій в філософії і науці та пошуку нових, що відповідають новим викликам існування людства. Однак, відкидання старих теоретичних принципів часто породжує й відкидання ролі філософії (і філософії історії) в формуванні теоретичних засад історичного пізнання. «Історіософія будь-якого штибу глибоко дискредитована та історична наука перестає бути полонянкою...апріорних метафізичних конструкцій» [1, с. 18].

Проблема теоретичної основи історичного пізнання в повній мірі відображає ту складну ситуацію, що існує на даний момент в філософії історії та історіографії. Мова йде не лише про якісно нову теоретичну побудову, а й про можливість співіснування теоретичних надбань та здатність їх відповідати новій багатогранній реальності.

Мова йде про теоретичний плюралізм, що останнім часом приваблює увагу дослідників. Слід зазначити, що плюралізм не розглядається тут як антонім монізму, а як деякий загально значимий зміст конкуруючих інтерпретацій. Виникнення таких явищ і процесів, в яких реалізується якісна незавершеність історичного процесу, може призводити до розвитку, збагачення одних теоретичних положень і відкидання деяких або ж навіть до виникнення інших варіантів теорії, співвідношення яких з існуючим в кожен даний момент теоретичним надбанням неможливо передбачити. «Можливість плюралізму інтерпретацій закладена в самій дійсності, фундаментальними властивостями якої є...багатогранність кожного явища і невичерпність» [2, с. 41].

Історичний процес, тобто вже здійснена історія, характеризується своєю інваріантністю в тому плані, що в ньому приховані своя логіка і свій сенс, своя послідовність подій і своя унікальність та неповторність. Плюралізм конкуруючих інтерпретацій являє собою сукупність потоків. Що впадають в загальне русло, - рух пізнання до приблизно вірного в кожен даний момент відображення інваріантності історії. Плюралізм в області теоретичного осмислення історії, що ізолюється від прагнення до досягнення істини як основного мотиву дослідження історика, має, по суті, мало спільного з наукою.